

DRAMATIŠKOJI MOTINYSTĖ

Vanda Juknaitė išgarsėjo romanu *Šermenys* (1990, parašytas 1986–1987). Daujotytė šį kūrinį apibūdino kaip moterų gyvenimo peripetijas – tragiškas, didingas, amžinas: „Moterų Golgotos, skausmingi jų vilties ir nevilties keliai. Keičiasi laikai ir santvarkos, o moterys susitinka viena su kita tose pačiose kryžkelėse: gimdydamos, globodamos, laidodamos“¹. *Stiklo šalis* atskleidžia kitokį nei *Šermenys* moters pasaulį. Tarsi apsisukus gamtos ciklui, kuriame gyvybė ir mirtis keičia viena kitą, Juknaitė *Stiklo šalyje* atsigrėžė į motinystę. Neilga apysaka išleista atskira knyga, nors devintajame dešimtmetyje rašytojoms tekdavo palaukti apysakų rinkinio (Mikulėnaitės *Ona* liudija veikiau išimtį nei taisyklę). Kritika itin palankiai sutiko šį kūrinį: recenzentė akcentavo „pagarbą, džiugesį ir susižavėjimą literatūros kritikų balsuose“²; leidyklos anotacija paskelbė apysaką esant vienu „iškiliausių šiuolaikinės prozos kūrinių“.

Iš šio dešimtmečio prozos konteksto *Stiklo šalį* išskiria modernistinis meninis kodas (jam būdinga fragmentacija, neaiškumas, prasmės ištirpimas, charakterių neapibrėžtumas prarastos bendruomenės jausmas), jau tapęs lengvai atpažįstamu. Juknaitės apysaka išsiskiria vaizdavimo paprastumu, lakonizmu, net asketiškumu: pasakoma tik tai, kas (rašytojos nuomone) būtiniausia. Recenzijose nesuabejota nei konspektyviu siužeto dėstymo būdu, nei pro jį prasimušančiomis sentimentalizmo klišėmis („Moteris pakėlė į vyrą užverktas akis [...]“). Kaip devintojo dešimtmečio pradžioje, ilgų romanų rašymo laikais, išskirtinė atrodė Mikulėnaitės *Ona*, taip *Stiklo šalis* išsiskyrė postmodernėjančiame literatūros kontekste, tęsdama devintojo dešimtmečio psichologinės moterų prozos tradiciją. Kita vertus, iš tradicinės moteriškumo reprezentacijos *Stiklo šalis* išsiskiria vaizdavimo objektu: moters vienatvė, kurios nesumažina šeima, o tik ją išryškina, motinystės komplikuotumas. Recenzentės pabrėžė „egzistencinę vienatvę ir šaltį“, kuriuos „pirmą kartą mūsų prozoje patiria moteris“, gyvenanti su vyru ir auginanti vaikus³, tačiau motinystės reprezentacijos pokyčiai liko plačiau neaptarti. Motinystės, kaip sudėtingos ir daugiapasmės patirties ir institucijos, aspektams feministinė žiūra, feministinės psichoanalizės įžvalgos suteikia platesnę perspektyvą.

Feminizmo teorijos požiūris į motinystę kito ir tebekinta. Beauvoir* (Buvuar) *Antrojoje lytyje* kritiškai įvertino susiformavusią motinystės instituciją, pabrėždama biologinį fatalizmą. Vis dėlto ji pritarė Helene Deutsch (Helen Doič) nuomonei, jog motinystė turėtų būti „laisvai pasirenkama ir nuoširdžiai geidžiama“, taip pat pabrėžė, jog „reikia, kad psichologinė, moralinė ir materialinė jaunos moters padėtis sudarytų jai galimybes pakelti motinystės našta, priešingu atveju jos padariniai bus katastrofiški“⁴. Antrosios feminizmo bangos teoretikėms „visų mūsų motina“ Beauvoir jau pati atrodė „asimiliuota moteris“, įsitraukusi į vyrų pasaulį. Jos iškėlė teigiamesnį požiūrį į moters kūną ir į motinystę: sąmoningai pasirenkama, ji nėra aklas ir pasyvus susitaikymas su biologine lemtimi; ji yra ne tik fizinė, bet ir metafizinė patirtis. Tačiau ir šiandien psychologai susiduria su kontrastu tarp dėmesio kūdikiui ir nedėmesio motinai vystymosi psichologijoje⁵. Motinystė garbstoma kaip aukščiausias moterų gyvenimo fizinis ir emocinis pasiekimas, tačiau tapusios motinomis, kaip tampa

¹ Viktorija Daujotytė, *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 280.

² Vilma Kaladytė, „Už virpančio stiklo pertvaros“, *Dienovidis*, 1996, rugsėjo 6.

³ Gitana Vanagaite, „Kai sušyla stiklas“, *Literatūra ir menas*, 1996, kovo 23.

* Simone de Beauvoir (1908–1986) – prancūzų rašytoja, filosofė ir feministė. (Red.)

⁴ Simone de Beauvoir, *Antroji lytis*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 601.

⁵ Ann Phoenix ir Anne Woollett, Įvadas, in *Motherhood: Meanings, Practices and Ideologies*, sudarė Ann Phoenix, Anne Woollett ir Eva Lloyd, London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE Publications, 1991, naujas leidimas 1994, p. 2.

dauguma, moterys atranda, jog kasdieniniai vaiko priežiūros rūpesčiai yra socialiai nuvertinti ir pažeminti iki individualaus namų ūkio.

Pripažįstama esminė priešara tarp socialinės konstrukcijos, teigiančios, jog vaiko auginimas ir priežiūra priskirtini privačiai sferai, ir tuo pat metu reiškiamo visuomenės susirūpinimo moterimis, kurios neatitinka šios konstrukcijos (pvz., vienišos motinos)¹. Tačiau, nepaisant aktyvių pastangų, požiūris į motinystę yra vienas iš sunkiausiai kintančių: „Yra vienas tabu, kuris atsilaikė prieš visas šiuolaikines demistifikacijos pastangas: motinos meilės idealizavimas“, – teigia šveicarų psichoterapeutė Alice Miller² (Elis Miler). Suvokimas, jog motinystė gali būti itin komplikuotai išgyvenama, stiprėja, nors yra manančių priešingai³. Filosofė ir rašytoja Julia Kristeva, dirbanti ir kaip psichoanalitikė praktikė, teigia:

*Psichoanalizės praktika duoda daug medžiagos kančios, ypač moters kančios, tyrinėjimams. Sužinau, kaip sunku būti motina šiuolaikiniame pasaulyje, ką reiškia vienatvė ir izoliacija. [...] Dauguma rašančių moterų nekalba apie savąją motinystę galbūt todėl, kad dauguma jų nėra motinos, o jeigu yra, rašydamos mėgina pabėgti nuo kasdienybės. Skausmingai nuolat išgyvenama motinystė man atrodo išimtinis jausmas.*⁴

Tai iš dalies pagrindžia mintį, kad viena iš Juknaitės apysakos išskirtinumo priežasčių – jos tematika: moterys retai rašo apie savo motinystę ar pasirenka ją kūrinio centru (dažniau rašoma apie savo motinas).

Motinystė, „neminima užkariavimų ir vergystės, karų ir sutarčių, tyrinėjimų ir imperializmo istorijose – turi savo istoriją, turi ideologiją, yra fundamentalesnė negu gentinė bendruomenė ar nacionalizmas“, teigia amerikiečių poetė, trijų vaikų motina Adrienne Rich⁵ (Adrian Rič). Institucionalizuota motinystė reikalauja iš moters motiniško „instinkto“ labiau negu proto, savęs neturėjimo labiau negu savirealizacijos, priklausymo kitiems labiau negu savikūros⁶. Tokia būtų „klasikinė“ motinystės ideologija, šiandien vis dažniau kvestionuojama kaip nebepakankama. Kaip motinystė reprezentuojama *Stiklo šalyje*?

Apysaką iliustravusi dailininkė herojės istoriją apibūdino kaip „Paprastą. Netgi prastą“, pastebėdama, jog toks tėra pirmasis, labai paviršutiniškas įspūdis⁷. Žvelgiant iš moteriškosios patirties perspektyvos, vaiko gimimas, jo auginimas – išskirtinis įvykis, daugelio vakarietišku visuomenių moterų gyvenime įvyksta vidutiniškai 1–2 kartus. Kaip tik vyriškųjų vertybių dominavimas visuomenėje sukuria apysakos tematikos išskirtinumą: atsigręžimą į tai, kas yra „paprastas“ moters gyvenimas, „didžiųjų įvykių“ paraštė. *Stiklo šalies* herojai gyvena pakelėje; tekste kartojamas autostrados ir geležinkelio motyvas sustiprina įspūdį: susitelkiama į gyvenimą pakelėje, paraštėje, t. y. moters gyvenimą, dar Nėries įvardytą „prie didelio kelio“. Problemos Juknaitės tekste nėra formuluojamos atvirai, kaip tai daro Čepaitė *Paulinos kelionėje* ar Ivanauskaitė *Raganoje ir Lietuje*, tebesinaudojama subtiliais kodais, įvaldytais cenzūros metais, todėl svarbu įsigilinti į apysakos

¹ *Ibid.*, p. 15.

² Cit. iš Adrienne Rich, *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*, New York, London: W. W. Norton & Company, 1986, 1-as leidimas 1976, p. 38.

³ „Kasmet lengvėja motinystės našta“, – lietuvių kultūros savaitraštis be komentarų persispausdina gerąją Michelio Tournier (Mišelio Turnier) naujieną („Idėjų veidrodys“, *Šiaurės Atėnai*, 2000, vasario 19), prognozuojančią, jog „[f]eministinės visuomenės atsiradimą paskatins, ko gero, pačių moterų išprovokuotas moteriškos lyties atstovų sumažėjimas“. „Moterų išprovokuotais“ rašytojas vadina selektyvius abortus Indijoje, kur moterys „[b]eveik visada pasirenka abortą, kai laukiasi mergaitės“.

⁴ Cit. iš Galina Baužytė-Čepinskienė, „Julia Kristeva ir jos paslaptys“ in Julia Kristeva, *Apsėdimai*, Vilnius: Charibdė, 1998, p. 203–204.

⁵ Adrienne Rich, *op. cit.*, p. 33.

⁶ *Ibid.*, p. 42.

⁷ Dailininkės Jūratės Stauskaitės. Tekstas ketvirtajame *Stiklo šalies* viršelyje. Vanda Juknaitė, *Stiklo šalis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995. Cituojant toliau tekste nurodomas tik puslapis.

tekstą ir potekstes. Paradoksalu tai, jog tarybiniais metais iš užuominų, poteksčių skaitytojas turėjo atkurti užkoduotą turinį, paprastai susijusį su „vyriškąja“ istorija, o nepriklausomoje Lietuvoje parašytas tekstas „siūlo“ iš užuominų rekonstruoti moters asmenišką istoriją.

Apysaka modeliuojama kaip serija epizodų, išplėštų iš gyvenimo albumo, nuosekliai nepateikiant priešistorės. Nežinome, kaip moteris gyveno anksčiau, kokios profesijos buvo. („Didžioji Motina neturi veido. / Kam Didžiai Motinai veidas“, – pastebi Wisława Szymborska (Vislava Šimborska)¹. Visi apysakos herojai be vardų, jie neįvardyti, taigi galima spėti, kad jie vaidina tuos vaidmenis, kurie skirti apibendrintai moterims, vyrams, vaikams. Budinčiai prie sergančio vaiko moteriai iškyla gimdymo epizodas: kai „gydytojas norėjo suleisti į veną vaistų, moteris pati sulaikė jo ranką: – Nereikia. Noriu sužinoti, kaip skauda“ (p. 26). Moters nuostata kentėti gimdymo skausmus sugestijuoja, kad moteris (ne)sąmoningai apsisprendė elgtis pagal „geros moters“ stereotipą: kentėti. Moters kančią judėjų-krikščionių tradicija laiko Dievo bausme; patriarchalinėje visuomenėje pasyvi kančia ir archetipinė gimdančios moters patirtis atrodo kaip vienas ir tas pat, t. y. universalus moters likimas. „Tobula moterimi“ laikoma pasyviai kenčianti ir laukianti išgelbėtojo (moters stereotipą nuo vaikystės formuoja populiariosios pasakų herojės Pelenė ar Miegančioji gražuolė). Nuskausminamus vaistus gimdyvei siūlosi suleisti gydytojas – vyras: modernios patriarchalinės visuomenės ideologija moteriai teigia, jog veiksminga pagalba ateina tik iš vyro, šiuo atveju dar ir vilkinčio baltą „žynio“ rūbą, kurio rankose galia ir medicinos mokslo pasiekimai². Moters vyras, vaiko tėvas, šioje situacijoje neminimas. Pasak Robbie E. Davis-Floyd (Robi E. Daivis-Floid), atskyrimas nuo savos aplinkos ir artimiausių žmonių yra vienas universalių perėjimo (tranzito) ritualo dalių, perimtas moderniosios medicinos³. Kita vertus, kaip opozicija technokratiškai ir „nužmogintai“ medicinai populiarėja holistinis požiūris, jog gimdymas neturėtų būti kontroliuojamas medicinos. Tokio požiūrio galimybės pripažinimas leidžia herojės „norą žinoti, kaip skauda“ laikyti atsisakymo būti kontroliuojamai, sąmoningai patirti savo skausmą, imtis atsakomybės už save pradžia.

Iš minimų realiųjų (cukraus ir miltų talonai, tankai autostradoje, į Vilnių kviečiami žmonės) veiksmo laiką galėtume datuoti 1990–1991 metais. Atgimimo laikotarpiu iškilusi konservatyvi moterų atžvilgiu ideologija dar nebuvo praradusi galios (moters skirtingumo pabrėžimas, siekiant domestikuoti; motinystės glorifikacija ir retorinis siejimas su patriotizmu; oficialiojo Katalikų Bažnyčios neigiamo požiūrio į abortus ir kontracepciją palaikymas). Apysakoje moteris gyvena pagal šios ideologijos reikalavimus. Jos „profesija“ yra vaiko auginimas, profesinių ambicijų nematyti arba jos maskuojamos (pvz., gali būti viena iš moters depresyvumo priežasčių, bet gali ir nebūti)⁴. Gyvenimo erdvė ribota: namai ir ligoninė. Tradiciškai tai turėtų būti „saugi“ erdvė. Moters komunikacija su išoriniu pasauliu taip pat ribota. „Privati“ moteris leidžia laiką namuose. Dėl to kiekvienas kontaktas su žmonėmis

¹ Wisława Szymborska, *Poezijos rinktinė*, sudarė Algis Kalėda, Vilnius. Baltos lankos, 1998, p. 99.

² Pribuvėjystės diskreditavimo istorija feminisčių istorikų, sociologų analizuojama kaip moterų istorijos dalis, atspindinti siekimą kontroliuoti moters kūną. Raganų persekiojimu bei liaudies medicinos išjuokimu sunaikinus moterų žiniuonių, pranašų tradiciją, pribuvėjystė liko paskutinis šios tradicijos atšvaitas. Kadangi nuo senovės gimdymas buvo suvokiamas kaip paslaptingas, su anapusiniu pasauliu susijęs vyksmas, viduramžių Europoje pribuvėjos turėdavo gauti vyskupo leidimą dirbti su pasižadėjimu nenaudoti burtų ir netgi nesišaukti šventųjų pagalbos; degintos už tai, kad naudojo nuskausminamas priemones. Prie gimdyvės vyras gydytojas su replėmis priėjo XVII a., ir pamažu tai tapo pelninga vyrų profesija. Kad gydytojui būtų patogiau, gimdyvė buvo paguldyta ant nugaros ir moteris tapo pasyvi. Žr. Sheila Kitzinger, „Why women need midwives“, in *The Midwife Challenge*, sudarė Sheila Kitzinger, London: Pandora, 1989, p. 4–20; Mišelis Odenas, *Gimdymo atgimimas*, Kaunas: Farmacija, 1995, p. 24.

³ Amerikiečių antropologės studija skirta įprastų ligoninės ritualų žinomų kaip „normalaus gimdymo standartinės procedūros „dekodavimui“. Šie ritualai, medicinoje vadinami procedūromis, gimimą įsprendžia

į technokratinį modelį, kur vaikas yra tarsi „pagaminamas“ visuomenės. Analizuojami šiuolaikinio ritualo etapai: atskyrimas nuo bendruomenės (tėvai ir kiti „pašaliniai“ į Amerikos ligonines pradėti įsileisti 8-ajame dešimtmetyje), purifikacija etc. Žr. Robbie E. Davis-Floyd, *Birth as an American Rite of Passage*, Berkely-Los Angeles-London: University of California Press, 1992.

⁴ Dešimtmečio viduryje Lietuvos moteriškoje popkultūroje pasirodys veiklios, tarp karjeros ir šeimos įtampos neįjuntančios „supermoters“ idealas, vakariečių feminisčių seniai kritikuojamas kaip nerealistiškas.

tampa reikšmingas. Prasiblaškimui, savotiškai pramogai vyras pasiūlo moteriai nueiti „bent pas gydytoją“, pats nesisiūlydamas dalintis rūpesčiu ir taip tarsi pastūmėdamas moterį į „romaną“ su gydytoju. Moderni visuomenė žmogaus (ir artimo žmogaus) likimą linkusi atiduoti ekspertams.

Apysakos šeimoje išlikęs tradicinis gyvenimo pasidalijimas į viešą ir privačią, visuomenės ir namų sferas. Moteris joje pristatoma kaip „namų deivė“, tvarkanti namus bei labiau nei vyras besirūpinanti tarpasmeniniais santykiais. Jos svarbiausias rūpestis yra vaikai bei butis (būtent jai reikia „išpirkti miltų ir cukraus talonus“). Vyras – tradicinė „šeimos galva“, uždirbantis duoną. Su šiuo tradiciniu vaidmeniu jis susidoroja nes moteris nesirūpina uždirbti, o nepritekliai suvokiami kaip bendras šalies likimas: „Visi turi taupyti kiekvieną kapeiką“ (p. 44). Vyras važiuoja tėvynės ginti, kas tradiciškai taip pat laikoma vyro prievole. Moteris jam, skubančiam į Vilnių, įdeda saldainių; jis „nustebęs ir nepatenkintas“ („dėl saldainių“ moteriai teko stovėti eilėje). Galėtume šią detalę skaityti kaip užuominą, jog moteriai vyras buvo dar vienas „vaikas“, reikalingas globos, bet šis aspektas nėra plėtojamas. Apysakoje abu vyriškiai vaizduojami tik per santykį su moterimi ir nėra plačiau charakterizuojami (inversiška palyginti su tradicine vakarietiška literatūra, kur „atvertus knygą, pirmiausia susiduriama su vyrų pasauliu“¹).

Apie vyrą sužinome, kad jis eina į darbą, o namie „kaip visada“ sėdi už rašomojo stalo, nukrauto schemomis ir brėžiniais (technokrato atributai). Septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje imta vis labiau domėtis tėvyste, tačiau pripažįstama, jog dauguma tėvų, gyvenančių su vaikais, nesiima atsakomybės jais rūpintis, nėra tiek įsitraukę į vaiko auginimą kaip motinos, o „buvimo tėvu“ samprata yra nepalyginti siauresnė nei „buvimo motina“. Laikyti save ir būti laikomam „geru tėvu“ įmanoma neįsitraukus į rūpinimąsi vaiku, o tik materialiai aprūpinant: tėvas nebūna namie beveik visą laiką, kai vaikai nemiega². Galima spėti, jog moters padėties dramatiškumas susijęs su duonpelnio tėvo stereotipo bankrotu. Norėdama pasikalbėti, moteris užėina į vyro kambarį, kaip užėina į gydytojo kabinetą. Ne kaip žmogus, su kuriuo sieja intymus abipusis ryšys, bet kaip bevardis „vyrų institucijos“ atstovas jis yra įsitikinęs savo teisumu ir turi gatavus atsakymus į bet kokius klausimus. Atsakomybę už šeimą (jų vaikus) jis laiko moters reikalu. Auklėjant vaikus Vyras nėra atsakingas iš esmės, jis tik kartais „padeda“. Moters vargus jis traktuoja kaip nuoseklią bausmę, kad nepaisė jo nuomonės ar nesielgė „protingai“:

- Šito juk buvo galima tikėtis?
- Ką tu nori tuo pasakyti?
- Mes ir anksčiau žinojom, kokia tavo sveikata. [...]
- Žinojom. Tai kas?
- Aš juk sakiau, kad nenoriu antro vaiko.

(p. 28)

Atrodo, kad Juknaitė lytis traktuoja kaip iš esmės skirtingas. Vyras nėra „neigiamas“ herojus, kaip moteris nėra „teigiama“. Jie vaizduojami kaip visiškai skirtingi žmonės, kiekvienas su savo pasauliu ir vertybėmis. Esminių sąlyčio taškų neturintis herojų (galbūt apskritai moterų ir vyrų) skirtingumas – vienas iš kūrinio dramatiškumo šaltinių: gyvendami drauge, jie abu vieniši ir negalintys pakeisti ar sušvelninti nei savo, nei vienas kito egzistencijos³. Vis dėlto moters gyvenimą įprasmina rūpestis kitu, jos gyvenimas autorei atrodo vertas atidos.

¹ Birutė Ciplijauskaitė, „Išsipildymo neradusi moteris realistiniame romane“, in *Literatūros eskizai*, Vilnius-Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1992, p. 235.

² Phoenix ir Anne Woollett, Įvadas, in *Motherhood*, *op. cit.*, p. 4–5.

³ Panašią išvadą apie moters ir vyro santykius kritikas daro aptardamas Radzevičiaus novelę „Nuoširdumas“: „Tačiau niekas neišgelbės ne vieno iš jų [...]“. Vytautas Rubavičius, „Bereikšmio buvimo sunkumai“, *Literatūra ir menas*, 1991, lapkričio 2.

Ligoninė Juknaitės kūryboje kartojasi kaip atšiauri vieta, kurioje atsiskleidžia moters gyvenimo dramos. Ligoninė yra lyg „antrieji namai“ *Stiklo šalies* herojei. Šalti, kaip ir pirmieji, abiejuose bendraujama būtiniausiai trumpais sakiniais. Modernioji kultūra ligoninei atidavė ir esminius gyvenimo momentus, gimimą ir mirtį, arba, vartojant Philippe'o Ariès'o (Filipo Arijeso) posakį, juos atėmė iš žmogaus. Ligoninė yra tapusi uždaru, pagal savo dėsnius funkcionuojančiu mechanizmu su griežta struktūra, hierarchija. Asmenį ir jo gyvenimo istoriją ligoninėje pakeičia medicininė diagnozė ir ligos istorija. Juknaitės moteris žino ligoninės konvencijas ir savo diagnozę: depresija po gimdymo ir jai nesipriešina.

Medicininis ir psichologinis požiūris į depresiją po gimdymo kinta, kaip kinta ir požiūris į motinystę. Pastaraisiais dešimtmečiais šios depresijos samprata įsitvirtino apibūdinant, diagnozuojant ir „gydant“ „nelaimingas motinas“. Feministės neprieštaravo ir net palaikė šios depresijos sampratą, siekdamos padėti moterims¹. Tačiau, Susan Sontag pastebėjimu, „liga galima laikyti kiekvieną socialinio nukrypimo formą“². Psichologė feministė Paula Nicolson (Pola Nikolson) teigia, jog nuo trečdalis iki 90 proc. motinų patiria tam tikrą „depresiją“, tačiau tradicinė medicina linkusi patologizuoti šį reiškinį, nes jis prieštarauja įsigalėjusiam motinystės kaip laimės „išsipildymo“ stereotipui. Jos nuomone, irzlumas, nuovargis, liūdesys ir t. t., yra natūrali ir sveika moters reakcija į daugelį pokyčių – ne biologinių, o visų pirma socialinių (laisvės, gyvenimo būdo, tarpusavio santykių), atsirandančių gimus kūdikiui³.

– Vardą primink... – Ir netikėtai ištarė: – Abipusis pūlingas uždegimas, trys operacijos... – Jis patenkintas nusijuokė. – Neapsirinku?

Moteris šyptelėjo. Jis mostu davė ženklą rengtis. [...]

– Su krūtine jau gerai. Tik depresija vis dar. – Moteris nusivilko marškinius ir dabar stovėjo iki pusės nuoga. – Niekaip nepraeina. [...]

– Turėtų praeiti. Ilgiau kaip pusę metų tai retai kada trunka.

(p. 16)

Ligoninės aplinkoje mezgasi moters ryšys su chirurgu, kuris apibūdinamas kaip „grėsmingos išvaizdos vyras, didelėmis paraudusiomis akimis. Perrišimų metu jis kartais pradėdavo keiktis [...]“ (p. 15). Toks yra „archetipinis chirurgas“ ir šio „provaizdžio“ priežastis glūdi medicinos istorijoje⁴. Stiprus ir grubus jis pasirodo apysakoje, tačiau grėsminga išvaizda reiškia ir nežabotą, traukiančią jėgą (būtent tokių bruožų neturi herojės vyras). Chirurgo replika „Visos ateina“ kūrinio pabaigoje patvirtina: daugelio geidžiamas.

Vaizduodama moterį, Juknaitė seka devintojo dešimtmečio moterų prozos tradicija, kur herojės neatrodė ekstravagantiškos ir savo išvaizda pernelyg nesirūpino. Autorių dėmesys krypo į moters išgyvenimus, išorinis herojės portretas nebuvo detalizuojamas. Tačiau artėjantį „grožio pornografijos“, Naomi Wolf (Naomi Volf) terminu, įsiveržimą į pastarojo dešimtmečio literatūrą Juknaitė sutinka atmesdama jį. Moters kūnas čia nėra kaip nors „gražinamas“, dar daugiau,

¹ Žr., pvz., nuo 1970 m. vis atnaujinamą feminisčių ne medikių parašytą sveikatos žinyną *Our Bodies, Ourselves for the New Century: A Book by and for Women*, Boston: Boston Women's Health Book Collective, 1998, p. 514–517.

² Cit. iš Catherine Kohler Riessman, „Women and Medicalization: A New Perspective“, in *The Politics of Women's Bodies: Sexuality, Appearance, and Behavior*, sudarė Rose Weitz, New York-Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 46.

³ Žr. Paula Nicolson, *Post-Natal Depression: Psychology, Science and the Transition to Motherhood*, London and New York: Routledge, 1998. Internete puslapiuose, skirtuose depresijai po gimdymo, dėmesys skiriamas ir tragiškai – vaiko nužudymu – pasibaigusiems atvejams, formuojant opinią, jog kalėjimas nėra tinkamiausia vieta laisvėje iš aplinkinių pagalbos nesulaukusioms motinoms.

⁴ Jis susiklostė dėl to, kad iš dviejų klasikinių medicinos modelių, Hipokrato ir Galeno, krikščionybė dėl monoteizmo pasirinko Galeną, kuris teigė, kad chirurgija nepriklauso medicinai ir šimtmečius buvo labiau amatas negu mokslas, reikalaujantis gero skrandžio ir brutalaus pasitikėjimo savim. Todėl chirurgija buvo kirpėjų ir barzdaskučių reikalas. Plačiau apie tai Rich, p. 134.

populiariosios moteriškosios kultūros siūlomas žmonos gundytojos stereotipas kategoriškai atmetamas:

Savo išorei moteris nebeskyrė jokio dėmesio. Visų dažniausiai ji vilkėjo sudėvėtą flanelinį chalata, kuris jai buvo patogus, kai maitino kūdikį. Neprižiūrimi seniai kirpti plaukai siekė pečius. (p. 27)

Motinytė komercializuoto grožio pasaulyje neatitinka jo standartų. Grožio chirurgams „negražu“ viskas, kas susiję su motinytė: įtrūkiai odoje, maitinusios krūtys, padidėjęs svoris¹. Juknaitės moteris yra deseksualizuota motina, tarsi nūdienos Mergelė Marija, kurios krūtys skirtos tik maitinti kūdikiui. Tačiau ir jos netobulos: pūliuoja, chirurgas jas „taisė“ net tris kartus („Abipusis pūlingas uždegimas, trys operacijos...“); kitaip tariant, net ir kūdikiui žindyti jos netinka, kol jų „nepataiso“ vyriška ranka. (Ta pati ranka pigmalioniškai* reiškia ir „nuosavybės teisę“ į savo „kūrinį“.) Kaip vėliau paaiškėja, ir tų krūtų pienas yra „negeras“ – kenkia kūdikiui. Moters kūnas apysakoje virtęs nebeatliekančiu biologinių funkcijų, reikalingų korekcijų, „sukultūrinimo“.

Nėra intymių santykių su vyru užuominų. Lietuvių literatūra nėra išdrįsusi suderinti motinytės ir seksualumo, atskleisti motinytės seksualumą, gimdymą traktuoti kaip seksualų, nors pats tabu buvimas liudija siejant tarpusavy gimdymą, nėštumą ir seksualumą. Šis dešimtmetis į moterų prozą atnešė gana ankštą seksualumo standartą (ne be vyro psichikai skirtos pornografijos, visų pirma vizualinės, įtakos), kuriame nėra vietos reprodukcijai, taigi ir motinytėi. Atmesdama jį, Juknaitė grįžta prie devintojo dešimtmečio nuostatos: motinytė ir seksualiniai santykiai nesuderinami (Jasukaitytė „Baladėje apie stovinčiąją ant tilto“ sumodeliavo šiuolaikinį nekalto prasidėjimo variantą).

Erotinį atspalvį turį santykiai su gydytoju, t. y. moters seksualumas „iškeliamas“ iš namų, tolyn nuo vaikų akių ir motinos pareigų. Moters ryšio su gydytoju niuansai nėra aiškiai pasakomi (neaiškumas, moderniosios literatūros bruožas, yra ir stiprioji rašytojos talento pusė: be nutylėjimų papasakotas siužetas netektų savo, kaip meno kūrinio, įdomumo ir prasmės). Moteris desperatiškai ieško dialogo, supratimo; teigiama, jog depresijos kamuojamos moterys seksualinių santykių dažnai netoleruoja. Gydytojas vaizduojamas grubokas, „tačiau didžiulės, storais pirštais jo rankos perrišdavo žaizdas beveik be skausmo“ (p. 15–16). Tai, kad jis leidžia „savo rankoms daugiau, nei reikia gydytojo apžiūrai“, galima vadinti seksualiniu priekabiavimu², bet moteris toleruoja ir gal net skatina rafinuotą žaidimą. Tačiau ir šis santykis nėra išganingas, veikiau tai nuoroda į esminį lyčių „nesusikalbėjimą“: tuos pačius ženklus vyras ir moteris supranta skirtingai. Seksualumas plačiausia prasme, instinktyvus vitalumas, palaiką moterį, traktuojami kaip iš esmės kitokie nei vyro. Moteriai svarbus yra pats „jos geidžiantis balsas“, „šią akimirką“ galintis suteikti jėgų. (Kaip devintojo dešimtmečio Jasukaitytės herojėms pakanka žinoti, jog yra mylimos.)

Kūrinio pabaiga daugiaprasmiška, kaip ir visas tekstas: „Jėga, kuri ją pakėlė iš lovos, buvo kaip troškulys.“ Kas ta jėga? Ji buvo apsisprendusi eiti į sandėliuką (kur slėpė potencialiai pavojingus daiktus bei vaistus), bet „kažkodėl išėjo pro lauko duris“, už kurių moterį pasitiko gamta – „šaltas gegužės vėjas“ ir šuo, tarsi atspėjęs moters nuotaikas (savižudybės/vaikžudystės planus?) ir perspėdamas „griebė ją už rankos“ (panašiai šuo priėjo prie Veronikos Antano Vienuolio „Paskenduolėje“, uždėjo letenas jai ant kelių „ir, lyg norėdamas ką pasakyti, unktė“). Moteris yra palaikoma visų gyvybės formų; Juknaitė nekvestionuoja tradicinės sampratos, jog moteris labiau

¹ Naomi Wolf, *Beauty Myth: How Images of Beauty are Used Against Women*, London: Vintage, 1-as leidimas, 1990, p. 226.

* Pigmalioniškai – kaip pigmalionas. Pigmalionas – legendinis asmuo, gyvenęs Kipre. Jis labiausiai žinomas iš Ovidijaus *Metamorfozių*, kuriose aprašytas kaip jaunas skulptorius, įsimylėjęs savo sukurtą statulą. (Red.)

² Toks mediko elgesys yra ir nusižengimas profesinei etikai, kurios principai ateina iš antikos: „Tekste, kuris žinomas kaip Hipokrato priesaika, gydytojas įsipareigoja kiekvienam name, kurį jis įeina, apsieiti be *erga aphrodisia*, nesvarbu, su kuo – moterimi, laisvu vyru arba vergu.“ Michel Foucault, *Seksualumo teorija*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 161–162.

susijusi su gamta, bet yra linkusi, kaip dalis radikaliųjų feminisčių, romantiškai teigti moters artumą gamtai, aplinkai, tiek biologiniam, tiek ekologiniam matriarchijos principui. Abu apysakos vyrai nesugeba būti jautrūs moters, vaikų ir gyvūnų reikmėms. Kai vyras pasisiūlo pabudėti prie sergančio mažylio, moteris vis tiek tebejaučia kūdikį, nes juos tebesieja simbiotinis ryšys:

Jie tebebuvo vienas. Ji pabusdavo iš miego dar kūdikiui nepravirkus, užeidavo į kambarį nepažadindama nei vyro, nei vaiko, pakeisdavo vystyklus ir vėl užsnūsdavo budriu katės miegu. (p. 15)

Motinstė traktuojama kaip intensyviausias psichinis ryšys, gyvenimas kūdikio ritmu. Minėtas epizodas implikuoja, jog empatija, atida, nesavanaudiškas rūpestis kitu labiau būdingas moteriai.

Šią mintį paremtų apysakos pabaigoje išskylanti seno simbolio transformacija – traukinys, „it šviečianti gyvatė“ pralekianti pro miestelį: „Jam pralekiant suvirpėjo langai, ir moteris prie virpančio stiklo priglaudė delnus“ (p. 49). Kompoziciškai apysaka įrėminama kelio, kelionės atributika (autostrada pradžioje, pralekiantis traukinys pabaigoje). Tačiau iš pašamonės gelmių išniręs palyginimas su gyvate atveria archajiškesnę simbolių sluoksnį. Odą keičiantys ropliai daugelyje religinių ir mitologinių sistemų simbolizuoja nuolatinį atgimimą. „Instinktyviai žmonės jautė, kad tokie ropliai kupini dinamiškos jėgos ir gyvybingumo. Pats lietuviškas žodis „gyvatė“ aiškiai siejasi su „gyvybe“ ar „gyvata“, – teigia Gimbutienė¹. Vyriškos lyties gyvatė tapo faliniu Motinos Deivės palydovu. Gnostikų supratimu, žaltys Edeno sode atnešė žmonijai pažinimą². Traukinys yra veikiau drakono („Šviečianti gyvatė“) – pabaisos su gyvatės uodega ir spjaudančios ugnį – modifikacija. Drakonas taip pat instinktyviųjų žmogaus galių, vyriškojo ir moteriškojo prado simbolis. Krikščioniškoje simbolikoje kova su juo reiškia kovą su Dievui priešiškomis jėgomis³. Krikščionių-judėjų Dievui nepatinkantis kūniškumas, ypač siejamas su moteriškumu, yra krikščioniškosios mizoginijos* šaltinis. Dėsninga, kad gyvatė, žaltys, slibinas šioje sistemoje tapo blogio nešėjais. Tačiau apysakoje kaip tik gyvenimo geismas plačiausia prasme, „natūra“, o ne „kultūra“ palaiko moters gyvybę. Moteris kūrinys neturi giminių ar draugių. Kaimišką *Šermėnų* bendruomenę pakeitė moterys, kiekviena atskirai laukiančios iš darbo grįžtančių „šeimos maitintojų“ butuose. Vienintelė kita apysakoje vaizduojama moteris yra vaikų gydytoja. Šarvuota „mokslu atkakli“, bet pripažįstanti medicinos bejėgiškumą, atsakomybę dėl vaiko gyvybės atiduodama moteriai: „Tik jūs, motina, kasdien nuo ryto iki vakaro būdama su kūdikiu, galite išsiaiškinti, ką jis gali valgyti ir ko negali“ (p. 23). Ji taip pat priklauso institucionalizuotam ligoninės pasauliui, bet jau bankrutuojančiam: tradicinė pediatrija motiną laiko „neišmanančia“, „nepakankama“⁴.

– *Nusiraminkite, – pasakė atlikdama pareigą. – Jeigu išgyvens iki metų, gyvens.* (p. 25)

Gydytoja, integruota į vyrų pasaulį, pakartoja folklorinį posakį: „Be laiko nemirsi, kiek lemta – gyvensi“⁵. Medicina, kaip mokslas, Juknaitės apysakoje jau apėjusi ratą ir grįžo prie pradžių – folkloro. „Specialistų“ (gydytojų, rečiau psichologų, paprastai vyrų) parašyti vaikų auginimo vadovėliai kaltę verčia motinai, jei vaiko vystymasis nėra normalus⁶. Kūrinys nėra angažuotai „viltingas“, nes vaizduoja moterį, kuri ne tiek sąmoningai perima iniciatyvą į savo rankas, kiek yra priversta ją perimti degraduojant medicinai ir šeimai. Pokomunistiniame pasaulyje, kaip ir socializmo

¹ Marija Gimbutienė, *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 38–39.

² Barbara G. Walker, *The Woman's Encyclopedia of Myths and Secrets*, Harper San Francisco, 1-as leidimas 1983, p. 903–909.

³ Udo Becker, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1995, p. 56.

* Mizoginija – neapykanta arba stiprus neigiamas nusistatymas moterų atžvilgiu. (Red.)

⁴ Adrienne Rich, *op. cit.*, p. 277.

⁵ Cit. iš: Algirdas Julius Greimas, *Tautos atminties beiėškant*, Vilnius-Chicago: Mokslas – A.Mackaus knygų leid. fondas, 1990, p. 194.

⁶ Harriette Marshall, „The Social Construction of Motherhood: An Analysis of Childcare and Parenting Manuals“, in *Motherhood, op cit.*, p. 81.

valstybėje, moteris emancipuota per prievartą. Išėjimas iš ligoninės apysakos pabaigoje gali reikšti ne vien asmeninių santykių pabaigą: tai ir pasprukimas nuo institucionalizuotos, nuasmenintos medicinos¹.

Judėjų-krikščionių tradicija eskaluoja moteriai kaltės jausmą, laikydama moterį blogio priežastimi. Pradžios knygos „mitiniai pasakojimai tvirtina, kad nuodėmę į pasaulį atnešė moteris, dėl jos kaltės visa žmonija užsikrėtė blogiu, ir kad už tokį moters pasielgimą Dievas atidavė ją vyro nelaisvėn, gimdymą paversdamas skausmu, o moterystę vargo ir širdgėlos laikotarpiu“². Kaltės jausmas yra viena kertinių sąvokų kalbant apie motinystės psichologiją: motinystės užduotys socialiai suformuotos taip, kad daugelis moterų patiria, jog ypač sunku jas gerai atlikti³. Juknaitė motinos universaliai „kaltei“ suteikia apčiuopiamesnį pagrindą: kūdikis sergąs neva dėl motinos ligos. „Aš jums nepriekaištauju“, – sako vaikų gydytoja, tačiau iš teksto aišku, jog moteris priekaištuoja pati sau; vyras priekaištuoja atvirai: „Mes ir anksčiau žinojom, kokia yra tavo sveikata“.

Daugiaprasmiškiausi kūrinio epizodai susiję su moters baime nusižudyti ar nužudyti:

Skalbinių virvę, peilius, keletą ypač nuodingų vaistų buteliukų moteris kas naktį išnešdavo į sandėliuką ir paslėpdavo popierių dėžėje po senais laikraščiais. Užrakinusi sandėliuko ir koridoriaus duris, raktą ji padėdavo į kitą vietą. (p. 28)

Matristinėje Europoje Deivė, skirianti mirtį, buvo gyvybę duodančios Likimo Deivės antroji pusė. Ragana, sudemoninta Deivė, žudo kūdikius. Visuotinai paplitęs placentos sunaikinimas reiškia kūdikio išvadavimą iš jos nagų⁴. Lietuvių folklore Giltinė yra Laimos sesuva. Gimimas ir mirtis yra susiję giliausiuose archetipuose. Krikščioniškoji mitologija susilpnino, susiaurino moteriškumo galias, palikdama teisę tik gimdyti. Paneigta, represuota deivės galia veikia „nelegaliai“: modernioje kultūroje ji palikta depresijos kamuojamoms moterims.

Tekste nepasakoma, ko moteris bijo – savižudybės ar vaikžudystės. Tai nėra taip svarbu: ir ji, ir vaikas tebėra „vienas“. Pervargusio žmogaus elgesys nėra prognozuojamas, pagaliau Juknaitė, atrodo, svarbiau yra pabrėžti moters būseną, o ne elgesį. Beauvoir, remdamasi froidiškąja psichoanalize, teigė: „Visi psichoanalitikai sutinka su tuo, kad moterys, persekiojamos įkyrios minties pakenkti savo kūdikiui, įsivaizduojančios šiurpius nelaimingus atsitikimus, jaučia jam priešišumą, kurį stengiasi nuslopinti.“⁵ Nors vėlesnės feministės yra pagrįstai kritikavusios froidizmą, motinystės dvilypumas – meilė ir neapykanta vaikui tuo pat metu – psichoanalizės teorijos yra gerai pagrįsta.⁶

Šuniukų skandinimo epizode pasigirsta visažinio pasakotojo (pasakotojos?) balsas, teigiantis, jog šuniukas „turėjo viską, ko reikia gyvenimui: atkaklumą, kantrybę ir jėgą. Moteris privalėjo suteikti jam galimybę“ (p. 42). Kam atstovauja pasakotojo/s balsas, žinanti/s, ką moteris privalo ir ko ne? Kas turi nutikti moteriai, pasielgusiai priešingai nei privaloma? Tačiau prasimušanti pasakotojos visažinystė rodo epizodo svarbą: lyg neišlaikius įtampos užlūžtų balsas. (Tokia pat naikinimo įtampos akimirka *Šermenyse* – kai Elžbieta Balčiūnienė, prieš palikdama sodybą, degina namų rakandus: duonkepė ne iš karto pasiduoda suskaldoma.) Reikšmingas jis tampa dėl nujaučiamos paralelės su vaikžudyste;

¹ Feministės teoretikės ir praktikės medicinai yra skyrusios daug dėmesio, nes ji, kontroliuodama vaisingumą, gimdymus, psichinę sveikatą, kontroliuoja moterų gyvenimą. Medicinos sistema laikoma „strategine moterų išsilaisvinimui“, bet ji „taip pat strateginė ir moterų spaudai. Medicinos mokslas buvo vienas iš galingiausių seksistinės ideologijos mūsų kultūroje šaltinių.“ Barbara Ehrenreich ir Deirdre English, *Complains and Disorders: The Sexual Politics of Sickness*, New York: The Feminist Press, 1973, p. 5.

² Algimantas Kezys, *Taisykime Viešpačiui kelius: Teologiniai svarstymai šių dienų krikščioniui*, Stickney, Illinois: Galerija, 1994, antra pataisyta ir papildyta laida, p. 106–107.

³ Ann Phoenix ir Anne Woollett, „Motherhood: Social Construction, Politics and Psychology“, in *Motherhood*, op. cit., p. 13.

⁴ Marija Gimbutienė, *Senoji Europa*, op. cit., p. 185–188.

⁵ Simone de Beauvoir, *Antroji lytis*, op. cit., p. 587.

⁶ Žr. Roszika Parker, „The production and purposes of maternal ambivalence“, in *Mothering and Ambivalence*, sudarė Wendy Hollway ir Brid Featherstone, New York and London: Routledge, 1997, p. 17 ir toliau.

„kalės ir motinos paralelė akivaizdi“, teigia kritikė¹. Galbūt dėl to tekste kalė dažnai vadinama „šunimi“: „Kad šuo laukiasi šuniukų, moteris pastebėjo plaudama virtuvę“ (p. 39). Ši paralelė bene ryškiausiai atskleidžia motinystės dramatiškumą: kalė lietuvių ir daugelyje kitų kalbų reiškia ir „nerimtą moterį“ (neigiamą reikšmę kalei krikščionybė suteikė todėl, kad ji buvo vienas švenčiausių Artemidės-Dianos vardų; Deivė-Kalė žinoma visose indoeuropiečių kultūrose)².

Krašte, kur tebegalioja dvigubos lyčių moralės standartas, nėštumas, motinystė yra ir gėdingi, nes liudija moterį turėjus seksualinių santykių: motina visada yra kalė. Kalės atsivestų šuniukų nuskandinimas yra moters sąmoninė atvirkštinė projekcija, simbolinė vaikžudystė, ritualas, auka, kuria išperkamas gyvenimas sau ir savo vaikams, ypač mažajam. Vaiko pakeitimas šuniuku ar kitu gyvūliu gerai žinomas pasakose: karalienei vietoj naujagimio paduodamas šuniukas; ragana užmuša kalaitę, perspėjančią devyniabrolę ir pan. Vaikžudystė tebėra tabu literatūroje, nors moderniose šalyse vaikžudysčių nuolat daugėja³. Lietuvoje gyvūnėlių (šunų, kačių) žudymas tebėra kasdienybė, nes naminių gyvūnų sterilizacija menkai paplitusi. Rich, komentuodama Antono Čechovo apsakymą „Miego norisi“⁴, teigia, jog, būdamas gydytojas, rašytojas neabejotinai buvo susidūręs su motinų infanticido* atvejais. Bet neišdrįšęs vaizduoti: „netgi Čechovas, kurio sąžiningumas buvo didžiulis, vaikžude padaro ne motiną, bet tarnaitę.“⁵ Juknaitė, užuomina paliesdama vaikžudystę, taip pat buvo varžoma tabu: visuomenė dar norėtų tikėti, jog dramatiška motinystė įmanoma nebent „žemesnio intelekto“ moteriai⁶.

Juknaitė tęsia devintojo dešimtmečio psichologinės prozos tradiciją, reikalaujančią atidaus, užslėptas prasmes įžvelgti mokačio skaitytojo. *Stiklo šalyje* pokomunistinės visuomenės skurdo ir sumaišties fone moteriškumo reprezentaciją ji papildo motinystės dramatiškumo atskleidimu, kokio nebuvo ligšiolinėje lietuvių literatūroje (priešinimasis motinystės glorifikacijai, maskuojančiai komplikotą motinystės poveikį moters gyvenimui, sustiprėjo veikiant feminizmo ideologijai). Moteris vaizduojama kaip iš esmės kitokia nei vyras, gyvenanti „privačioje“ sferoje, besirūpinanti buitimi, vaikais, gyvūnais, tarpasmeniniais santykiais, giluminiai moters sąmonės klodai siekia mitines, archetipines prasmes. Moters, kaip gimdančios ir maitinančios, artumas gamtai sieja Juknaitę su devintojo dešimtmečio proza (ypač Jasukaitytės), o drauge ir su ekofeministinio sąjūdžio, tuo metu iškilusio Vakaruose, idėjomis. Nepalaidydamas šiame dešimtmetyje moterų prozoje (Ivanauskaitės, Skablauskaitės, iš dalies Cieškaitės) išryškėjusios moters-meiluzės, „vamp“ tipo herojės, į moters erotizmą Juknaitė žiūri kaip į integralią asmenybės dalį. Nors naujausioje lietuvių moterų prozoje vaiko auginimas ir priežiūra tebelaikomi moters sfera, *Stiklo šalyje* akivaizdus ir šeimos su tradicine darbų padala bankrotas, ir visuomenės instinktų (medicinos) nesugebėjimas įvertinti moters problemų ir jai padėti. Išlaikomas tarybinėje prozoje suformuotas skilimas į „šeimos“

¹ Vilma Kaladytė, *op. cit.*

² Barbara G. Walker, *op. cit.* p. 109.

³ Teigiama, jog 60 proc. vaikžudžių yra tėvai. Žr. Ros Coward, „The heaven and hell of mothering: Mothering and ambivalence in the massmedia“, in *Mothering and Ambivalence, op. cit.*, p. 112.

⁴ Kūrinio siužetas: naktimis supanti kūdikį, dienomis dirbanti, samdinė mergaitė jį pasmaugia ir užmiega.

* Infanticidas (lot. vaikų žudymas) – tai naujagimio nužudymas, kai tėvai, šeima ar bendruomenė tam nesipriešina ir tam tikroje situacijoje laiko tai racionalių sprendimu. (Red.)

⁵ Adrienne Rich, *op. cit.*, p. 68.

⁶ „Vilniaus psichiatrijos klinikos psichiatrinio skyriaus vedėja Nadežda Mačiūnienė, psichiatrijos srityje dirbanti septyniolika metų, tokią gimdyvės situaciją, kai ji nužudo savo naujagimį, vadina psichologine aklaviete. „Žemesnio intelekto moterys iš tokios aklavietės ir brenda žemais poelgiais“ – sakė psichiatrė. Taip elgiasi nesugebančios adaptuotis socialinėje aplinkoje moterys, kurių vaikas dažniausiai būna nesantuokinis.“ Audra Telksnienė, „Moterys žudikės“, in *Moterys kintančioje visuomenėje, op. cit.*, p. 48. Akivaizdu, jog nei moterys, nei „visuomenė“ nekvestionuoja „aukšto“ ir „žemo“ intelekto opozicijos ir tiki, jog „aukštas“ intelektas apsaugo nuo šoko, depresijų bei kitų nęštumą (juoba neplanuotą) bei gimdymą dažnai lydinčių išgyvenimų. (Institucionalizuota motinystė, kaip minėta, apibūdinama „motinišku instinktu“, o ne protu, ir būtų labiau tikėtina, jog „intelektualės“ bus praradusios „instinktus“.)

ir „karjeros“ (integruotas į vyrų pasaulį) moteris bei išlaikomas priešiškus pastarosioms, bet išnyksta dar vaizduotas kaimo bendruomenės ar iš jos perimtas moterų solidarumas.

Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 142–161.